

ВІДГУК

опонента – доктора юридичних наук, професора Музичука Олександра Миколайовича на дисертацію Ковальчук Ольги Ярославівни на тему «Організаційно-правове забезпечення цифровізації судочинства в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Імплементація цифрових технологій у судочинство є суттєвим компонентом реформи судової системи в Україні та процесу конвергенції з європейським правовим простором, метою якої є модернізація юрисдикційних інституцій шляхом інтеграції сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Організаційно-правове забезпечення цифровізації судочинства формує фундаментальну платформу для комплексної діджиталізації судової влади.

В Україні цей процес реалізується через поетапне впровадження ЄСІТС. Цифрова трансформація судової сфери є складовою Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки та відбувається відповідно до оновленої у лютому 2024 року концепції електронного суду. Збройна агресія росії проти України підкреслила необхідність впровадження інноваційних цифрових технологій у судові процеси для забезпечення безперервності судочинства та забезпечення прав та свобод людини в умовах воєнного стану. Цифровізація сприяє гуманності, інклюзивності, ефективності та людиноцентричності правосуддя, стимулюючи зміцнення верховенства права. Реалізація цих змін потребує адаптації законодавчої бази, розробки нових процесуальних норм та створення відповідної інфраструктури. Комплексне дослідження засад організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства в Україні сприятиме визначенню оптимальних шляхів модернізації судової системи, особливо в контексті європейської інтеграції та за умов воєнного стану.

Актуальність дослідження підтверджується і тим, що вона виконана відповідно до цільових комплексних тем науково-дослідної роботи юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України «Права людини в міжнародному праві та національному законодавстві» (реєстраційний номер 0115U006023) та «Механізм державної влади в правовій державі» (реєстраційний номер 0115U006024).

Мета дисертаційної роботи полягає у формуванні теоретико-методологічних засад і розробці авторського концептуального підходу до організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства в Україні та визначенні перспектив його подальшого розвитку

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Рецензоване дисертаційне дослідження є першою науковою працею, в якій в українській доктрині інформаційного та адміністративного права проведено комплексне міждисциплінарне дослідження питань організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства в Україні.

Теоретико-наукову базу дисертаційного дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних вчених у галузях загальнотеоретичної юриспруденції, адміністративного права, інформаційного права, а також інших галузей правової системи України.

Детальне вивчення матеріалів дисертації, анотації та ознайомлення з науковими публікаціями Ковальчук О. Я. за тематикою дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок, що дисертанткою проведено достатньо ґрунтовний науковий аналіз обраної проблематики. Авторка переконливо довела новизну дослідження, сформулювала вагомі наукові положення, суттєві узагальнення та висновки, що виносяться на захист. Можна впевнено стверджувати, що дисертантка повністю реалізувала дослідницькі завдання, представивши роботу, виконану на високому науковому та методологічному рівні. Цей попередній висновок повною мірою відповідає основним вимогам, які традиційно висуваються до дисертаційних досліджень означеної наукової спеціальності.

Виконана Ковальчук О. Я. дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право за обраною темою є своєчасною у сучасних умовах цифрової трансформації судової системи України, євроінтеграційних процесів і обставин воєнного стану та характеризується актуальністю, має теоретичне та практичне значення, про що дисертантка переконливо вказує у вступній частині свого наукового дослідження.

Оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, доцільно зазначити, що тема вдосконалення організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства є надзвичайно актуальною у контексті модернізації судової системи в Україні.

Авторка слушно зауважує, що цифрова трансформація судочинства є важливою складовою судової реформи та євроінтеграційних процесів, що спрямована на модернізацію та оптимізацію судової системи через впровадження сучасних інформаційних технологій, а її успішна імплементація значною мірою залежить від якісного організаційно-правового забезпечення, яке формує комплексну основу для діджиталізації судової системи. Крім цього, як вказує дисертантка, «цифрова трансформація судової системи стимулює зміцнення засад верховенства права та сприяє побудові більш справедливого та демократичного суспільства в Україні». Поряд із цим вона констатує необхідність «забезпечити тонкий баланс між використанням переваг цифрових технологій та збереженням фундаментальних принципів правосуддя і захисту прав людини». Дисертаційне дослідження Ковальчук О. Я. виконане на високому науковому та методологічному рівні, про що свідчать завдання дослідження, методологія роботи, її наукова новизна та зв'язок роботи з науковими планами, програмами та темами.

Достовірність і новизна наукових положень. Достовірність положень дисертації, що розкривають наукову новизну, підтверджується ґрунтовними посиланнями на наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, а також використанням репрезентативної джерельної бази (814 найменувань).

У дисертаційному дослідженні Ковальчук О. Я. досить вдало сформулювала теоретичні положення, зокрема актуальність теми, мету і

завдання, об'єкт і предмет дослідження. Аналіз змісту дисертації Ковальчук О. Я. підтверджує, що поставлені мета і завдання дослідження повною мірою реалізовані.

Не викликають зауважень хронологічні межі дослідження. Авторці вдалося в цілому знайти раціональну структуру дослідження, яка цілком пов'язана з метою і завданнями, поставленими здобувачкою, предметом та об'єктом дисертаційного дослідження.

Дисертація Ковальчук О. Я. складається з анотації, вступу, п'яти розділів, які включають 22 підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Зміст дисертації є логічним та послідовним, вирізняється високим рівнем теоретичної обґрунтованості та науково-методологічного підходу.

У вступі обґрунтовано актуальність наукового дослідження, означено зв'язок теми дисертаційної роботи з науковими планами, програмами та темами. Дослідження авторки вирізняється чіткістю та повнотою визначення мети, завдання, об'єкту і предмету дослідження. Методологічна основа дисертації представлена комплексно, що дозволило сформулювати переконливу наукову новизну та сформулювати принципові положення дослідження. Особливої уваги заслуговує обґрунтування наукового та практичного значення результатів роботи, а також їх достатня апробація та представлення у публікаціях.

У першому розділі дисертаційного дослідження «Теоретико-методологічні засади дослідження процесів цифровізації судочинства» комплексно розглянуто сутність, особливості та теоретичні аспекти цифровізації судової системи. У шести його підрозділах розкрито ключові питання. Зокрема з'ясовано поняття та сутність інформації як основоположної категорії організаційно-правового забезпечення діяльності судів. Обґрунтовано концептуальний підхід до характеристики судів як об'єкта організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства в Україні. Розкрито методологічні підходи до дослідження, що забезпечило можливість виявити ефективні підходи та методи для досягнення мети дослідження. Визначено, що нормативне регулювання організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства – це процес створення, впровадження та вдосконалення правових норм, спрямованих на

регламентацію використання інформаційно-комунікаційних технологій у судовій системі. Визначено організаційну структуру та принципи функціонування інформаційних систем у судочинстві в Україні. Проаналізовано стан організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства в Україні на сучасному етапі.

Запропоновано авторські визначення понять «цифровий судовий процес» з метою усунення неоднозначності у тлумаченні процесуальних дій, які здійснюються із застосуванням цифрових технологій, та «цифровий розрив», для оцінювання цифрової нерівності у суспільстві та обмеження можливостей для захисту прав громадян на рівний доступ до цифрових технологій та послуг.

Другий розділ дисертації «Цифрова справедливість: сучасні виклики та актуальні проблеми» присвячено аналізу процесу цифрової трансформації судочинства. Досліджено еволюцію судової системи України від Київської Русі до сучасної незалежної держави з акцентом на поступовому впровадженні цифрових технологій. Визначено, що цифровізація судочинства відбувається поетапно, ключовим елементом модернізації правової системи України є впровадження ЄСІТС. Станом на 2024 повне підключення всіх судів України до цієї системи ще не завершено, незважаючи на поступове вдосконалення нормативно-правової бази та технологічних рішень.

Розглянуто цифровізацію судочинства як ключовий елемент антикорупційної стратегії та досліджено механізми підвищення прозорості й запобігання корупційним ризикам через впровадження електронних судових систем. Висвітлено особливості впровадження штучного інтелекту у судові процеси. Констатовано, що на сьогодні відсутнє комплексне законодавче регулювання цієї сфери. Зауважено, що технологія ШІ є лише асистивним інструментом, наголошено на виключній ролі людини в ухваленні рішень. Визначено особливості функціонування електронного судочинства в умовах воєнного стану в Україні.

У третьому розділі дисертаційного дослідження «Механізм організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства» проведено комплексний аналіз суб'єктів організаційно-правового забезпечення цифрової трансформації

судової системи. Визначено, що суб'єктами інформаційних відносин у сфері організаційно-правового забезпечення судочинства є суди та судді, учасники судового процесу, ДСА України, органи суддівського самоврядування та інші державні органи, що взаємодіють із судовою системою. Об'єктом виступає інформація про судові справи та судові рішення, персональні дані учасників процесу, службова інформація судів та інформація про діяльність судів.

З'ясовано зміст інформаційних відносин у сфері організаційно-правового забезпечення судочинства. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює ці відносини. Розкрито сутність гарантій організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства задля виявлення найбільш ефективних механізмів їх забезпечення. Досліджено проблеми забезпечення безпеки та стабільного функціонування автоматизованих інформаційних систем судів в Україні. Запропоновано розробити окреме законодавство з питань інформаційного захисту в судовій системі, що забезпечить комплексний підхід до забезпечення цілісності та незмінності конфіденційних даних, регламентування процесів електронного документообігу та визначення механізмів реагування на кіберінциденти.

Значною науковою новизною також визначається четвертий розділ дисертаційної роботи «Удосконалення судочинства в контексті використання смарт технологій», в якому окреслено загально-правову характеристику смартсудочинства як інноваційного концептуального підходу до модернізації судової системи України та визначено потенціал «розумних» технологій у комплексній модернізації судової системи. Обґрунтовано необхідність та з'ясовано основні аспекти впровадження смартсудочинства в Україні. Узагальнено зарубіжний досвід впровадження смарттехнологій у судові системи різних країн та виявлено можливості для адаптації кращих світових практик до українських реалій. Визначено, що імплементація «розумних» технологій у судові процеси стала нагальною необхідністю в умовах воєнного стану в Україні.

У п'ятому розділі «Міжнародний досвід та пріоритетні напрями удосконалення організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства

в Україні» систематизовано міжнародні стандарти організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства та виявлено ефективні механізми реалізації глобальної сумісності судових електронних платформ та їх адаптації до специфіки національних правових систем. Проаналізовано зарубіжний досвід впровадження цифрових технологій у судочинстві та його правового регулювання, що забезпечило можливість виявити передові підходи, які можуть бути імплементовані у правову систему України. Окреслено комплекс основних проблемних аспектів інтеграції організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства ЄС із судовою системою України та сформульовано власні пропозиції та рекомендації щодо їх усунення.

Розроблено модель організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства в Україні, яка може бути адаптована до міжнародних стандартів цифрового правосуддя у контексті глобальних тенденцій уніфікації судових процесів. Узагальнено існуючі та сформульовано авторські пропозиції щодо удосконалення організаційно-правового забезпечення цифровізації судочинства в Україні.

Усі розділи дисертації Ковальчук О. Я. послідовно та змістовно розкривають ключові аспекти дослідження, демонструючи цілісність наукового підходу та логічну взаємопов'язаність матеріалу в контексті вирішення поставлених дослідницьких завдань.

Дисертація Ковальчук О. Я. представляє комплексне міждисциплінарне дослідження, яке ґрунтується на професійному використанні юридичної та технічної термінології, забезпечує збалансований аналіз правових актів та технологічних інновацій, що дозволяє суттєво розширити наукове знання у галузі інформаційного та адміністративного права.

Дисертаційне дослідження Ковальчук О. Я. завершується чітко структурованими, науково обґрунтованими висновками, що комплексно узагальнюють результати проведеного дослідження та містять рекомендації для їх практичного застосування, зокрема щодо вдосконалення законодавства у сфері цифровізації судової системи та підвищення ефективності електронного судочинства шляхом імплементції інноваційних технологій у судові процеси та

оптимізації організаційної структури судів й інформаційних судових систем. Визначено, що цифрова трансформація судової системи вимагає комплексного підходу до реорганізації структури судів, зокрема створення нових підрозділів, перерозподіл обов'язків та навчання персоналу. Ці зміни мають бути спрямовані на підвищення ефективності роботи судів, забезпечення прозорості судового процесу та покращення доступу до правосуддя в цифрову епоху.

У висновках, зміст яких відповідає попередньому матеріалу дослідження і має узагальнюючий характер, містяться також рекомендації для удосконалення і підвищення ефективності організаційно-правового забезпечення цифровізації судової системи в Україні в умовах євроінтеграції та за обставин воєнного стану.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені здобувачкою у достатній кількості наукових публікацій. Опубліковані роботи відповідають темі дослідження.

Особистий внесок здобувача. Розгляд змісту дисертації Ковальчук О. Я. дає підстави стверджувати, що це справді унікальне та всебічне дослідження важливої актуальної наукової проблеми в українській правовій науці. Наукові положення, представлені на сторінках 37–43 рукопису, можна вважати такими, що є новими і логічно структурованими відповідно до класифікації рівнів наукової новизни: від принципово нових тверджень до поглиблення та розвитку існуючих наукових підходів, визначеними здобувачкам термінами «уперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку».

Дискусійні питання і зауваження. Підкреслюючи вагомість наукового внеску Ковальчук О. Я., необхідно звернути увагу на дискусійні моменти дослідження, котрі потребують більш ґрунтовного обґрунтування рід час публічного захисту дисертації.

1. Пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» стосовно відповідальності за порушення у сфері електронного судочинства потребують більш детального обґрунтування з точки зору їх узгодженості з наявною системою юридичної відповідальності в українському законодавстві.

2. У підрозділі 1.3 дисертації зазначено таке: «важливим аспектом є аналіз

економічної ефективності різних моделей цифровізації та їх впливу на якість та швидкість судочинства» (стор. 95 дисертації). Однак здобувачкою не акцентовано увагу на тих конкретних критеріях та показниках, за якими буде здійснюватися порівняння різних моделей цифровізації судочинства.

3. У підрозділі 3.3 дисертації Ковальчук О. Я. обґрунтовано визначає забезпечення інформаційної безпеки як одну з основних засад інформаційних відносин у сфері організаційно-правового забезпечення судочинства. Авторка стверджує, що інформаційна безпека втілюється через захист інформаційних систем судів від кіберзагроз та забезпечення цілісності й доступності судової інформації (стор. 280 дисертації). Однак в роботі не розкривається питання, як саме може бути гарантовано цілісність та доступність судової інформації. Водночас більш детальне обговорення інноваційних технологій, які можуть бути застосовані на практиці, збагатило б теоретичні положення роботи та зробило б дослідження більш практично орієнтованим.

4. Авторкою недостатньо досліджено питання правового статусу електронних доказів у судовому процесі з точки зору їх допустимості, достовірності та достатності, що має принципове значення для ефективного функціонування системи цифрового судочинства в Україні.

5. У підрозділі 4.2 дисертації Ковальчук О. Я. обґрунтовує доцільність впровадження смартсудочинства в Україні як ефективного підходу до цифрової модернізації судової системи в Україні, зумовленого стрімким розвитком інноваційних технологій, експоненціальним ростом обсягів судової інформації, перевантаженістю судів, необхідністю забезпечення доступу до судових послуг та безперервності судочинства за обставин воєнного стану, на основі вже діючих «розумних» технологій для автоматизації судових процесів. Однак не обговорює ефективність впровадження смартсудочинства в умовах низької цифрової грамотності значної частини населення України.

Втім, висловлені зауваження мають дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження, його новизну та практичне значення отриманих результатів. Вони радше визначають потенційні вектори майбутніх наукових досліджень у цій сфері.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, яке відображає власні наукові ідеї та напрацювання авторки, що уможливило розв'язання поставлених дослідницьких завдань. У роботі представлені теоретичні положення та висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в дисертаційному дослідженні наукові ідеї та положення інших дослідників мають коректні посилання та слугують додатковою аргументацією власних авторських концепцій.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертація Ковальчук Ольги Ярославівни на тему «Організаційно-правове забезпечення цифровізації судочинства в Україні» є самостійною та завершеною науковою роботою, виконаною особисто дисертанткою у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Дисертаційне дослідження містить науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок авторки.

Крім того, дисертація Ковальчук О. Я. за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, історико-правовим, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам пп. 6, 7, 8, 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., а її авторка, Ковальчук Ольга Ярославівна, на основі публічного захисту заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право.

Опонент:

проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Олександр МУЗИЧУК